

УДК 373.2.015.31:17.022.1-044.352

Т. І. ПОНІМАНСЬКА

м. Рівне

ВИХОВАННЯ У СВІТЛІ ПЕДАГОГІКИ ТОЛЕРАНТНОСТІ: Я.-А. КОМЕНСЬКИЙ, К. Д. УШИНСЬКИЙ, В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ

У статті розкрито актуальні питання виховання дітей старшого дошкільного віку в світлі педагогіки толерантності Я.-А. Коменського, К. Д. Ушинського, В. О. Сухомлинського. Проаналізовано особливості гуманістичної виховної парадигми. Висвітлено педагогічні умови актуалізації ідеї толерантності у професійній підготовці сучасного вихователя дошкільного навчального закладу.

Ключові слова: виховання, толерантність, педагогіка толерантності, Я.-А. Коменський, К. Д. Ушинський, В. О. Сухомлинський, діти старшого дошкільного віку, професійна підготовка педагога, вихователь дошкільного навчального закладу.

Постановка проблеми. Педагогічна толерантність є провідною ідеєю гуманістичної педагогіки, становлення і розвиток якої здійснюється впродовж тривалого періоду і є актуальним у наш час. У світовій педагогічній думці людства виникла і утвердилася гуманістична ідея про педагога як людину, котра здатна розуміти дитину, бачити світ її очима, визнавати в ній особистість, гідну поваги, та створювати умови для її розвитку. Окреслені положення є системоутворювальними, вони дозволяють об'єднати в рамках гуманістичної парадигми різні, часто зовні несхожі теорії.

Аналіз останніх досліджень. Ми погоджуємося з Г. Корнетовим, який стверджує, що наявність різноманітних підходів розкриває плюралістичну суть гуманістичної педагогіки, багатоманітність форм її конкретних проявів [1]. Додамо до цього, що історико-педагогічний аналіз має також прогностичне значення для практики виховання сьогодення, дає можливість екстраполювати відомі системи гуманістичного виховання на стан та контекст сучасних виховних систем. Відповідно знання конкретно-історичної еволюції теорій і систем гуманістичного виховання може бути використане для розроблення концептуальних засад підготовки педагога до гуманістичного виховання дітей.

У сучасному підході до виховання знаходять вияв такі тенденції: соціальні (оновлення змісту соціальних процесів веде до появи нового суспільства, що вимагає пошуку нових моделей виховання); наукові (переосмислення ідей і практики виховання на засадах особистісно зорієнтованого підхо-

ду, за якого пріоритетним є звернення до особистості, її індивідуальної свідомості, життєвого досвіду та творчого потенціалу); аксіологічні (акцентування значущості гуманістичних цінностей у формуванні виховних концепцій і створенні виховних систем у роботі освітніх закладів).

Постановка завдання. В умовах зміни парадигмальних проекцій зростає роль педагога як прикладу соціально-педагогічно доцільних способів взаємодії з оточуючими та безпосереднього організатора гуманістичного виховного середовища, в якому він взаємодіє з дитиною, дитячим колективом, батьками вихованців. Тому перехід від усвідомлення педагогами необхідності завдань гуманізації виховання до практичного освоєння цінностей розвитку особистості ми пов'язуємо з переорієнтацією змісту підготовки майбутніх вихователів на принципах гуманістичної парадигми, у якій центральною є проблема педагогічної толерантності.

Виклад основного матеріалу. Гуманістична педагогіка видатного чеського педагога Яна Амоса Коменського заснована на принципі єдності людського роду, свободи, братерства, завадити якому не може ні влада («Нехай зникне така державність, яка не забезпечує миру для справ людських»), ні релігія (братами повинні бути не лише християни, але й усі люди, що населяють світ). «Поліпшення справ людських» видатний педагог пропонував здійснювати в трьох галузях: пізнанні (наука, просвіта), державному устрої (політика, суспільні та соціальні відносини), вірі (мораль, релігія). Люди можуть пізнати

істину і діяти на основі її принципів, тому виховання й навчання – необхідна умова поліпшення світу. «Освічені люди, – стверджує педагог-гуманіст, – є справжні люди, тобто людяні за своєю вдачею» [2, 109]. Визнаючи загальною передумовою щастя людини цілісність і гармонійність особистості, ідеал виховання педагог-гуманіст трактував, виходячи з чотирьох добродітностей: мудрості, поміркованості, мужності, справедливості. Цитуючи Х. Вівеса, Коменський довів, що в основі добродітності мудрості лежить істинне судження про речі. Добродітність поміркованості – «в їжі й питті, сні й бадьорості, в роботі та іграх, розмовах і мовчанні», у тому, щоб «ні в чому не доходить до надмірностей». Ці добродітності включають також такі вимоги, які в педагогіці Коменського обґрунтовані вперше і не є повторенням релігійних заповідей. Так, у «Материнській школі» в якості завдання виховання розглянута етична норма «привчати тримати себе з гідністю». Характеризуючи добродітність мужності, Коменський як один з видів мужності називає «благородну щирість і витривалість у праці». Добродітність справедливості – це здатність людини віддати кожному своє, нікого не ображаючи, уникати неправди й обману, «готовність прислужитися іншим». Так, у визначенні конкретних етичних норм проводиться головна ознака толерантності – переконання в необхідності свободи і визнанні людської гідності. Поряд із поняттям «humanitas» (гуманність) Коменський використовує споріднене поняття «tolerantia» (терпимість), закликає бути людяним, використовувати засоби, гідні людини, як у товаристві однодумців, так і стосовно тих, хто мислить по-іншому, впливаючи на них порадою, роз'ясненням, переконанням. Моральні заповіді – не догми, їх слід виконувати розумно, «щоб людина справді була хазяїном своїх дій». Учити цьому важливо з раннього віку, коли «відкривається велика надія на виправлення людських помилок, якими переповнений світ, якщо від самого дня вступу у життя люди будуть учитися поступатися один одному, діяти у всьому з потрібним розумінням» [2, 86].

Коменський уперше в педагогіці обґрунтував головний принцип педагогічної толерантності, який без перебільшення можна назвати

золотим правилом виховання: «повага людини починається з поваги до дитини». Актуальною для сьогодення є думка про те, що до особистості, яка формується, слід ставитися так само серйозно й уважно, як до рівного собі, отож поруч із прикладом батьків, який дитині природно наслідувати, важливою є сила благородного прикладу педагога.

У вітчизняній педагогіці проблема педагогічної толерантності виразно представлена Костянтином Дмитровичем Ушинським, педагогічна теорія якого зорієнтована на особистість, її саморозвиток у складних взаєминах світу і людини, людини і людини. Педагогіка, за словами видатного педагога, вивчає людину у всіх проявах її природи зі спеціальним застосуванням до мистецтва виховання. Це чітко визначення головної проблеми педагогічної науки та її єдності з практикою виховання у «Педагогічній антропології» зроблено на основі даних багатьох наук про людину, до яких Костянтин Дмитрович відносив анатомію, географію, фізіологію і патологію, психологію, логіку, філософію, статистику, політичну економію та історію в широкому розумінні слова, що включає історію релігії, цивілізації, філософських систем, літератур, мистецтв і власне виховання. Ніхто не може нав'язувати педагогові готових педагогічних чи методичних рецептів, він має приймати рішення самостійно, а знання для свідомого прийняття рішення дає наукова педагогіка, тому потрібно вивчати «якомога ретельніше фізичну і душевну природу людини взагалі», своїх вихованців та обставини, що їх оточують, а також знати історію «різних педагогічних засобів», – відзначає вчений [8, 36]. Для сучасної підготовки педагогів особливого значення набуває положення педагогіки К. Д. Ушинського про те, що «факти виховання» повинні здійснювати вплив на розум вихователя, класифікуватися в ньому за своїми характерними особливостями, узагальнитися, зробитися думкою, і вже ця думка, а не сам факт «зробиться правилом виховної діяльності педагога» [8, 36].

Основою педагогічної толерантності у педагогічній концепції Ушинського виступають особистості дитини і педагога. Виявляючи дійсно гуманістичне педагогічне бачення дитини, він відзначав, що вихователь у процесі

виховання ніколи не повинен забувати, що він виховує «не раба собі та іншим», а вільну, самостійну людину, яка з часом керувалася б «своїм розумом і совістю та мала достатньо енергії для того, щоб виконувати їх вимоги і взагалі досягати того, чого прагне» [9, 454]. Для цього потрібно, щоб особистість дитини розглядалась не лише як елемент (нехай і центральний) навчального процесу, а як самостійне педагогічне явище. Отже, від «навчальної особи» (К. Д. Ушинський) до творчої особистості – такий шлях сходження вихователя до педагогічної толерантності.

Видатний педагог продовжив традиційну для гуманістичної педагогіки вимогу моральної підготовки вихователя до професійної діяльності. Ушинський розумів виховання як закономірний соціально-психологічний процес, в якому певну роль відіграють одвічні соціальні потяги людини: потреба у спілкуванні й здатність взаємного «магнетизування», морально-вольового впливу один на одного. Причини такого морального магнетизування, зазначає К. Д. Ушинський, приховані глибоко в природі людини. Але якщо це положення правильне щодо спілкування дорослих, то воно ще більшою мірою стосується педагогічного процесу, в якому дві його сторони – учитель та учень – значно різняться за рівнем свого соціального досвіду. До того ж, вплив дорослих, зокрема вихователя, на становлення особистості дитини має визначальний характер, причому чим менша дитина, тим більший на неї вплив вихователів. Принцип гуманістичної спрямованості виховання особистості в розумінні Ушинського передбачає поєднання педагогічної творчості з ініціативністю та самодіяльністю вихованців, неприпустимістю приниження людської гідності, урахування вікових особливостей дітей.

Поєднання досвіду народної педагогіки, наукових досліджень, значної теоретичної роботи та власного практичного досвіду дало змогу видатному українському педагогу Василю Олександровичу Сухомлинському створити гуманістичну виховну систему, засновану на педагогічній толерантності, що виявлена у визнанні особистості людини, яка розвивається, вищою соціальною цінністю, а весь педагогічний процес побудувати на засадах розвитку духовного світу людини. Мета вихо-

вання трактується Сухомлинським із сучасних позицій розуміння виховання як ціннісної гуманістичної взаємодії педагога і вихованця, спрямованої на найвищу мету – виховання людини, яка здатна відчувати в собі людину. Справжня любов до вихованців, вважав видатний педагог, полягає у бажанні дати їм те, що є дорогого для самого себе.

У педагогіці Сухомлинського втілюється гуманістичний ідеал гармонії права і обов'язку як необхідної умови свободи і щастя людини. «Далеко не кожен вихованець може «відкрити порох», виявити успіхи в теоретичному мисленні, стати математиком чи фізиком, філологом чи істориком. Але кожен вихованець є Людиною» [4, 88]. Тому педагог має усвідомлювати, що в дитини ніколи не буває бажання навмисне робити зло. Нерозуміння цього, приписування дитині злої волі є педагогічним невіглаством. У цій ситуації реалізовується сота порада В. О. Сухомлинського вчителю [6, 654], сутність якої в тому, що навчати і виховувати дітей треба так, щоб вони не відчували, що їх примушують, на них тиснуть. Майстерність учителя в тому, щоб викликати необхідну потребу, зацікавити дітей. Виховання культури потреб В. О. Сухомлинський поєднує з вихованням свободи. «Здійснюючи владу над світом дитячих думок, почуттів, переживань, не можна ні на хвилину забувати про те, що в кожній дитині є добра воля, добрі наміри» [3, 636]

Особливої уваги В. О. Сухомлинський надає дошкільному дитинству як періоду життя, що значною мірою визначає майбутнє людини. Щоб сприяти повноцінному розвитку особистості в даний період, педагог повинен «бачити і відчувати дитячу душу». У світлі ідеї виховання духовності з раннього дитинства слід гуманізувати завдання педагогіки: кожна дитина, говорить Сухомлинський, – це унікальний світ, який потрібно зрозуміти, прийняти і знайти шляхи взаємодії з ним. Справжнє виховання повинне засновуватися на здатності дитини «бути виховуваною». Для цього потрібно, щоб моральні норми були не тягарем, а визнавалися й активно впроваджувалися в діяльність вихованців. Здатність до вихованості пов'язана з життєрадісним світосприйняттям: «Якщо ваша дитина бачить світ життєрадісними очима, якщо кожне явище

навколишнього життя повертається до неї тим боком, який освітлено красою, тонкістю, ніжністю, тендітністю, – вона легше піддається вихованню» [7, 152]. Радість буття – це не просто оптимістичне світовідчуття, а й оцінка навколишнього світу, активне ставлення до того, що відбувається довкола.

Педагогічна толерантність необхідна для виховання свідомого ставлення дитини до довкілля, адже основою довіри дитини до світу дорослих є справедливість педагога, не якась абстрактна категорія, а таке ставлення вихователя, яке засноване на тонкому розумінні духовного світу кожної дитини, – стверджує Сухомлинський у книзі «Павлиська середня школа». Щоб підтримати дитину, педагог повинен відчувати у собі дитинство, розвивати здатність до розуміння дітей і всього, що з ними відбувається, мудро ставитися до їхніх вчинків, вірити, що дитина помиляється, а не порушує їх навмисне, захищати її, не думати про неї погано, несправедливо і, найголовніше, не ламати індивідуальність дитини, а виправляти і направляти її розвиток, пам'ятаючи, що дитина перебуває у стані самопізнання, самоствердження, самовиховання.

В процесі дослідження готовності студентів до гуманістичного виховання дітей старшого дошкільного віку з метою забезпечення суб'єктної позиції майбутніх вихователів нами здійснено конструювання змісту психолого-педагогічних курсів на засадах гуманістичної парадигми в умовах аксіологізації змісту та форм організації полісуб'єктного виховного простору вищого навчального закладу. Зміст курсів педагогіки, дошкільної педагогіки, історії педагогіки інтегрувався з метою цілеспрямованого процесу освоєння і перетворення знань про педагогічні традиції, історію ідей виховання і навчання дітей та сучасні тенденції педагогіки, зумовлені логікою розвитку педагогічної науки та закономірностями педагогічної практики. Поліпарадигмальна цілісність теоретико-методологічних підходів забезпечила можливість для студента обирати певні методологічні концепти, які відображають його педагогічну позицію, обґрунтовувати та осмислювати її як особистісно прийнятну. Усвідомлення особистісної та професійної значущості історико-педагогічних знань сприяло формуванню мотиваційно-цін-

нісного та когнітивного компонентів готовності майбутніх педагогів до гуманістичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Освітньо-виховний простір вищого навчального закладу набуває гуманістичного полісуб'єктного спрямування завдяки багатоманітному введенню студентів у гуманістичну професійну позицію вихователя в теоретичному і практичному планах. Зауважимо, що це уможливорюється усвідомленою гуманістичною позицією викладачів та їх умінням організувати взаємодію з майбутніми вихователями. Зокрема, для цього потрібно використати різні способи включення студентів у позицію педагога-гуманіста. Формуванню гуманістичної спрямованості особистості майбутнього педагога сприяє введення його в позицію носія педагогічної толерантності в процесі вивчення педагогічної спадщини Я.-А. Коменського, С. Ф. Русової, А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського, Ш. О. Аноншвілі. Усвідомленню значущості життєвих зустрічей з гуманістично налаштованими педагогами сприяє актуалізація в процесі професійної підготовки спогадів студентів про вихователів і вчителів з їх власного дитинства і шкільного життя, а також спілкування з викладачами, які навчають студентів професійних дисциплін на засадах гуманістичної парадигми. Значний інтерес викликає співдіяльність майбутніх педагогів з вихователями-майстрами гуманістичної взаємодії з дитиною під час педагогічної практики в дошкільних навчальних закладах. Пізнавальний та виховний ефект забезпечують спеціально організовані зустрічі з педагогами-гуманістами дошкільних навчальних закладів у процесі виховної роботи кураторів груп зі студентами. Формуванню рефлексивно-творчого компонента готовності майбутніх вихователів до гуманістичного виховання дітей старшого дошкільного віку сприяють творчі зустрічі з дослідниками гуманістичної педагогіки, які виникають під час викладання спецкурсів гуманістичного змісту, доповідей відомих вчених на наукових конференціях, взаємодія з ними в процесі творчих зустрічей, участь студентів у олімпіадах, конкурсах педагогічної майстерності, виконання ними студентських наукових робіт.

Висновки. Отже, для реалізації ідеї педагогічної толерантності важливо втілити в жит-

тя обґрунтовані видатними педагогами ідеї підготовки вихователя, який уміє аналізувати всі прояви особистості дитини з гуманістичних позицій співучасника її особистісного розвитку. Подальшого вивчення вимагає толерантна позиція викладача у підготовці майбутніх педагогів, яка уможливорює здійснення усіх вищезазначених засобів у комплексі.

Список використаних джерел

1. Корнетов Г. Б. Педагогика: теория и история / Г. Б. Корнетов. — М.: Изд-во УРАО, 2003. — 256 с.
2. Педагогическое наследие / [сост.: В. М. Кларин, А. Н. Джуринский]. — М.: Педагогика, 1988. — 416 с.
3. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т. — К.: Рад. шк., 1976. — Т. 1. — С. 403—637.

4. Сухомлинський В. О. Моя педагогічна система: [з неопублікованої книги «Педагогічна культура»] / В. О. Сухомлинський // Рад. шк. — 1988. — № 6. — С. 87—91.
5. Сухомлинський В. О. Пависька середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т. — К.: Рад. шк., 1977. — Т. 4. — С. 7—390.
6. Сухомлинський В. О. Сто порад вчителю / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т. — К.: Рад. шк., 1976. — Т. 2. — С. 419—654.
7. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т. — К.: Рад. шк., 1976. — Т. 2. — С. 149—416.
8. Ушинський К. Д. Человек как предмет воспитания / К. Д. Ушинский // Пед. соч.: в 6 т. — М.: Педагогика, 1990. — Т. 5. — 526 с.
9. Ушинський К. Д. Человек как предмет воспитания / К. Д. Ушинский // Пед. соч.: в 6 т. — М.: Педагогика, 1990. — Т. 6. — 527 с.

Т. І. PONIMANSKA

Rivne

EDUCATION IN THE LIGHT OF TOLERANCE PEDAGOGY: YA.-A. KOMENSKYI, K. D. USHYNYSKYI, V. O. SUKHOMLYNSKYI

This article deals with current issues of education of senior preschool children according to the pedagogy of tolerance of Ya.-A. Komenskyi, K. D. Ushynskiy, V. O. Sukhomlynskyi. The features of humanistic educational paradigm are analyzed. Pedagogical conditions for mainstreaming of the idea of tolerance in the professional training of a modern teacher of kindergarten are revealed.

Key words: education, tolerance, tolerance pedagogy, Ya.-A. Komenskyi, K. D. Ushynskiy, V. O. Sukhomlynskyi, children of senior preschool age, teacher training, teacher of kindergarten.

Т. И. ПОНИМАНСКАЯ

г. Ровно

ВОСПИТАНИЕ В СВЕТЕ ПЕДАГОГИКИ ТОЛЕРАНТНОСТИ: Я.-А. КОМЕНСКИЙ, К. Д. УШИНСКИЙ, В. А. СУХОМЛИНСКИЙ

В статье раскрыты актуальные вопросы воспитания детей старшего дошкольного возраста в свете педагогики толерантности Я.-А. Коменского, К. Д. Ушинского, В. А. Сухомлинского. Проанализированы особенности гуманистической воспитательной парадигмы. Освещены педагогические условия актуализации идеи толерантности в профессиональной подготовке современного воспитателя дошкольного образовательного учреждения.

Ключевые слова: воспитание, толерантность, педагогика толерантности, Я.-А. Коменский, К. Д. Ушинский, В. А. Сухомлинский, дети старшего дошкольного возраста, профессиональная подготовка педагога, воспитатель дошкольного образовательного учреждения.

Стаття надійшла до редколегії 07.08.2014